

УДК 911.3:656.025.2

Савчук І.Г.

СУЧАСНІ РОСІЙСЬКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА КРАЇНИ

Проанализированы современные направления в общественно-географическом изучении экспортной ориентации хозяйства страны в российской научной школе экономической и социальной географии. Раскрыта теоретико-методологическая специфика различных направлений изучения данного явления российскими коллегами. Дана короткая научная характеристика наиболее важных работ ведущих специалистов по данной проблеме в современной российской географии.

Analyzed the contemporality tendens in human geography research the national economy export orientated in Russian national economy and social geography scoul. Present the theoretical and methodological particularity difference branches the fenomen for Russian collegues. Has scientific bref characteristic the important publications the principal specialists in the problem in contemporality Russian geography.

Постановка проблеми. У сучасній українській економічній і соціальній географії питання впливу експорту на розвиток господарства країни було і, на жаль, залишається маргінальним. Поодинокі публікації і дисертаційні дослідження розкривають значення окремих аспектів зовнішньої торгівлі та суспільно-географічні засади її функціонування у державі, переважно за останні двадцять років. Саме тому важливо провести науковий аналіз вивченості цієї проблеми в інших країнах світу.

Актуальність. Сучасна українська суспільна географія є тісно пов'язаною з відповідною російською науковою школою у силу

історичного розвитку цієї галузі географічної науки у СНД. У кол. СРСР економіко-географічні дослідження значення експорту у розвитку господарства країни/регіону проводили переважно у Москві, почасти у Санкт-Петербурзі. Сучасна російська економічна і соціальна географія переважно продовжує розвивати теоретико-методологічні напрацювання радянського періоду. Саме тому необхідно проаналізувати їх розвиток у рамках цієї наукової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наскільки це відомо авторові спеціальних робіт, присвячених вивченню теоретико-методологічних особливостей дослідження експортної орієнтації господарства країни російськими економіко-географами не існує. Окремі аспекти цього питання висвітлено при розгляді відповідних робіт у сфері геоekonomіки у [8].

Ціллю дослідження є аналіз напрямів та теоретико-методологічних основ сучасних досліджень експортної орієнтації господарства країни російськими економіко-географами. *Завдання:* огляд найважливіших російських публікацій з цього питання; обґрунтування існування різних напрямів вивчення експортної орієнтації господарства країн/регіонів; виявлення теоретико-методологічної специфіки підходів провідних сучасних російських економіко-географів до цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній російській географії можна виділити кілька напрямів у дослідженні експортної орієнтації господарства країни/регіону. На нашу думку, існують такі напрями: геополітичний/геоекономічний; проблемного країнознавства; посткласичний. Розглянемо кожний з них докладніше.

Геополітичний/геоекономічний напрям. Виходячи з відомого твердження Е. Лютвака «геоекономіка – це економічна геополітика», починаючи з праць С.Б. Лаврова ще за часів існування СРСР у Росії розпочались відповідні дослідження впливу експортної орієнтації господарства на розвиток політики держави. Першим поставив питання про геополітичне чинник розвитку експортоорієнтованої економіки для розвитку великого міста А.І. Чистобаєв [16, с. 36-38]. Ним наголошено на різкому зростанні значення у Росії Санкт-Петербурга, що став її єдиним «морським портом Балтики», через який проходять «трансконтинентальні шляхи сполучення, що зв'язують країни Європи та Азії» [16, с. 36-37]. У подальшому найповніше теоретико-методологічні особливості представників Санкт-Петербурзької школи геополітики/геоекономіки були розкриті у публікаціях Ю.Н. Гладкого та його учнів [4; 5; 10; 11]. Переважно у вишах цього міста і були захищені відповідні дисертаційні економіко-географічні дослідження експортної орієнтації економіки країн/регіонів [2; 10; 11; 13]. Також дослідження у цьому напрямі проводять і в інших провідних центрах географічної науки Росії [9; 12; 17], проте там не склалась окрема наукова школа геоekonomіки. Докладніше

теоретико-методологічна специфіка геоекономічних досліджень у Росії розкрита у публікації С.С. Лачининського [8].

Напрямок проблемного країнознавства сформулював у рамках ще радянської наукової школи економічної географії Я.Г. Машбиц. Його представники продовжують розвивати теоретико-методологічні засади радянського країнознавства, започатковані ще М.М. Баранським на позиціях марсизму-ленінізму. Саме тому, у цих дослідженнях акцент зроблено на негативних аспектах впливу експортної орієнтації господарства на розвиток країни. Переважно сучасні російські економіко-географи, що працюють у цьому напрямі, вивчають відповідні процеси у своїй державі. Так, на думку Б.С. Хорева, існуюча експортна орієнтація господарства Росії призведе до того, що лише Москва і Санкт-Петербург «будуть відносно “процвітати” як колоніальні форпости типу Бомбею чи Калькутти в Індії» [15, с. 8]. У руслі традиційних економіко-географічних радянських робіт з вивчення економіко-географічного положення регіонів Далекого Сходу проведено зонування території Єврейської автономної області відповідно до впливу зовнішньої торгівлі на її господарство [7, с. 17-21] та, на прикладі експортного виробництва, розкрито вигідне економіко-географічне положення Уралу [1, с. 15]. На думку Т.М. Комарової доцільно виділяти такі зони: спільного використання природних ресурсів, іноземної робочої сили у сільському господарстві, рекреації і туризму, транспортно-транзитна діяльність і створення спільних підприємств [7, с. 20]. У незначній кількості досліджень іноземних країн сучасними представниками проблемного країнознавства можна виділити дисертаційне дослідження М.В. Войлошнікова просторово-часового розвитку експортоорієнтованої гірничо-добувної промисловості Австралії [3]. Цим автором запропоновано поняття глобального «минерально-сировинного» мосту як основи специфічної експортної орієнтації територіальної лінійно-вузлової територіальної структури міжнародного значення, що об'єднує в єдине ціле окремі галузі і міжгалузеві комплекси різних країн [3, с. 15-16].

Посткласичний напрям у російській економічній і соціальній географії спирається на відповідні теоретико-методологічні напрацювання представників англосаксонської наукової школи. Головний акцент у своїх дослідженнях російські вчені-представники цього напрямку роблять на пошуку позитивних аспектів впливу експортної орієнтації господарства країни на розвиток різних її регіонів, на доцільності більшої інтеграції Росії у глобалізаційні процеси та залученості у світову економіку. Так, на думку Н.В. Зубаревич, у сучасній Росії, окрім Москви та «експортно-ресурсних регіонів... лідерами зростання стали портові регіони – головні транзитні виходи на світовий ринок, особливо густо заселені, а також зовнішня зона великих агломерацій. У Ленінградській області, де поєднуються всі ці чинники, й у Краснодарському краї вже формуються нові зони імпортозаміщення, у тому числі із залученням закордонних

інвестицій» [6, с. 105]. Цікавою спробою виміру сучасного геополітичного положення Росії через аналіз зовнішньоторговельних потенціалів сусідніх макрорегіонів світу та їх ролі й значення в її зовнішній торгівлі є дослідження А.І. Трейвіша [14, с. 130-133]. На його думку, експортна орієнтація Росії є кон'юнктурною і бюджетоформуючою, а це ставить стабільність цієї держави у залежність від цін у головних її країнах-партнерах на експортовану мінеральну сировину [14, с. 133]. Значною мірою цей вчений спирається на відповідні власні напрацювання з питання впливу експортної орієнтації господарства країни/регіону за радянської влади, виконанні у рамках наукової школи І.М. Маєргойза.

Висновки. Проведений аналіз сучасних російських економіко-географічних досліджень дозволив виділити такі найважливіші напрями: геополітичний/геоекономічний; проблемного країнознавства; посткласичний. Кожен з них має власну теоретико-методологічну специфіку, що зумовлена вихідними теоретичними установками та методологічним апаратом дослідження. На нашу думку, є всі підстави вважати, що сучасні російські економіко-географи переважно продовжують традиції радянської наукової школи проблемного країнознавства і геополітики/геоекономіки. Винятком є дослідження у рамках посткласичного напрямку Н.В. Зубаревич [6] і А.І. Трейвіша [14]. Останні не лише акцентують увагу на позитивному впливові експортної орієнтації господарства країни на її розвиток, а й вважають за потрібне акцентувати увагу на поглибленні участі Росії у світових економічних процесах. Варто зазначити, що на відміну від радянських часів у більшості відомих авторів російських публікацій по цьому питанню досліджують або всю Росію, або її регіони, іншим країнам світу приділено дуже мало уваги.

Перспективи подальших досліджень. Для вірного розуміння специфіки сучасних російських економіко-географічних досліджень експортної орієнтації господарства країни необхідно проаналізувати їх становлення за часів СРСР. Виходячи з спільного розвитку української і російської наукових шкіл економічної і соціальної географії є доцільним порівняти відповідні сучасні напрацювання.

1. Анимица Е.Г., Ратнер Н.М., Шарыгин М.Д. Уральский регион: социально-экономическое развитие (географический аспект) / Е.Г. Анимица, Н.М. Ратнер, М.Д. Шарыгин. – Свердловск: УрО АН СССР, 1992. – 122 с.

2. Борисова П.С. Эстония в европейском геоэкономическом пространстве / П.С. Борисова. Автореф. дис. ... канд. геогр. н. – СПб: СПбГУ, 2005. – 20 с.

3. Войлошников М.В. Территориальная организация горнодобывающей промышленности Австралии и ее мирохозяйственные связи / М.В. Войлошников. Автореф. дис. ... канд. геогр. н. – М.: Ин-т географии РАН, 1994. – 20 с.

4. Гладкий Ю.Н. Геополитика и геоэкономика России: противоречивое единство / Ю.Н. Гладкий // Изв. РГО. – 2002. – Т. 134. Вып. 1. – С. 11-19.

5. Гладкий Ю.Н., Никитина М.Г., Маруненко Н.В. Геополитика и геоэкономика России: противоречивое единство / Ю.Н. Гладкий, М.Г. Никитина, Н.В. Маруненко // Изв. РГО. – 2002. – Т. 134. Вып. 1. – С. 4-10.

6. Зубаревич Н.В. Крупный бизнес в регионах России: территориальные стратегии развития и социальные интересы: науч. монография / Наталия Васильевна Зубаревич. – М.: Поматур, 2005. – 102 с.
7. Комарова Т.М. Экономико-географические факторы территориальной организации хозяйства ЕАО на этапе перехода к рыночным отношениям / Т.М. Комарова. Автореф. дис. ... канд. геогр. н. – Иркутск: Ин-т географии СО РАН, 1999. – 26 с.
8. Лачининский С.С. Современные направления геоэкономических исследований в России // Изв. РГО. – 2011 – Т. 143. Вып. 1. – С. 18-27.
9. Лысак О.А. Трансформация геоэкономического пространства в период с 1995 по 2005 гг. / О.А. Лысак // Вестн. МГУ. Сер. 5. География. 2007. – № 5. – С. 14-18.
10. Маруненко Н.В. Геоэкономический потенциал субъекта РФ: Камчатская область. / Н.В. Маруненко. Автореф. дис. ... канд. геогр. н. – СПб: СПбГУ, 2005. – 22 с.
11. Никитина М.Г. Геоэкономический фактор территориально-отраслевой реструктуризации национального хозяйства Украины / М.Г. Никитина. Автореф. дис. ... д-ра геогр. н. – СПб: СПбГУ, 1999. – 27 с.
12. Никольский А.Ф. Геоэкономический воспроизводственный процесс: основы теории и принципы управления / А.Ф. Никольский. Автореф. дис. ... д-ра геогр. н. – Иркутск: Ин-та географии СО РАН, 2005. – 31 с.
13. Пашкевич А.И. Геоэкономические предпосылки территориально-отраслевой реструктуризации промышленности Архангельской области / А.И. Пашкевич. Автореф. дис. ... канд. геогр. н. – СПб: СПбГУ, 2001. – 21 с.
14. Трейвиш А.И. Город, район, страна и мир. Развитие России глазами страноведа: научн. монография / Андрей Ильич Трейвиш. – М.: Новый хронограф, 2009. – 376 с.
15. Хорев Б. Анти-рынок. Авантюризм разрушает Россию / Борис Хорев. – М.: Палея, 1994. – 56 с.
16. Чистобаев А.И. Социально-географическое пространство и его организация: методологический аспект / А.И. Чистобаев / Биполярная территориальная система: Москва – Санкт-Петербург: методологические подходы к изучению: сб. науч. ст. / [науч. редкол.: Г.А. Приваловская и др.]. – М.: Изд. Российского Открытого Ун-та, 1993. – С. 29- 41.
17. Шестерин В.В. Геоэкономическая концепция развития транспортной инфраструктуры Азово-Черноморского побережья России / В.В. Шестерин. Автореф. дис. канд. геогр. н. – Краснодар: Краснодар. гос. ун-т, 2005. – 16 с.